

УДК 364.23(477)

Проблеми зайнятості населення регіону

Лисак В.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка

Статтю присвячено розгляду та дослідженню зайнятості населення з теоретичної і практичної точок зору. Вивчено погляди провідних економістів щодо формування поняття «зайнятість населення». З'ясовано, що зайнятість населення реалізується через конкретні форми залучення працівника в економічну систему. Проведено аналіз статистичної інформації щодо зайнятості населення Хмельницької області. Досліджено попит та пропозицію робочої сили на ринку праці в Хмельницькій області.

Ключові слова: зайнятість, заробіток, трудовий дохід, безробіття, попит робочої сили, людський капітал, політика зайнятості.

Лысак В.Ю. ПРОБЛЕМЫ ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ РЕГИОНА

Статья посвящена рассмотрению и исследованию занятости населения с теоретической и практической точек зрения. Изучены взгляды ведущих экономистов, касающиеся формирования понятия занятости населения. Выяснено, что занятость населения реализуется через конкретные формы вовлечения работника в экономическую систему. Проведен анализ статистической информации о занятости населения Хмельницкой области. Исследованы спрос и предложение рабочей силы на рынке труда в Хмельницкой области.

Ключевые слова: занятость, заработок, трудовой доход, безработица, спрос рабочей силы, человеческий капитал, политика занятости.

Lysak V.Yu. PROBLEMS OF EMPLOYMENT IN THE REGION

The article is devoted to the study and employment of the population both from the theoretical and practical points of view. In the article, the views of leading economists on the formation of the concept of employment. And found that employment implemented through specific forms of inclusion in the employee's economic system. The analysis of statistical information on employment in Khmelnytskyi region. And investigated the demand and supply of labour in the labour market in Khmelnytskyi region.

Keywords: employment, earnings, labor income, unemployment, labor demand, human capital, policy of employment.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Світова економічна криза не могла не позначитися на соціально-економічному розвитку як країни у цілому, так і окремих регіонів зокрема. В економіці регіону спостерігається падіння обсягів виробництва майже в усіх галузях. Це, своєю чергою, вплинуло на скорочення попиту на робочу силу, знизився рівень зайнятості в таких галузях, як промисловість, сільське господарство, будівництво, котрі традиційно визначали структуру ринку праці області. Трансформація ринку праці в умовах глобалізації відбувається під впливом великої кількості факторів та характеризується низкою особливостей. Зміна попиту на робочу силу визначається структурними змінами національних економік. Вирішення проблем зайнятості на регіональному рівні допоможе ефективна державна політика зайнятості, яка має базуватися на принципах пріоритетності, забезпечення повної, продуктивної та вільно обраної зайнятості в процесі

реалізації соціально-економічної політики. Держава має бути зацікавлена в ефективному використанні наявного людського капіталу та забезпеченні соціального захисту населення від безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі розвитку ринку праці та проблемам зайнятості населення, розробленням шляхів вирішення даної проблеми приділяли увагу чимало вітчизняних учених, серед яких: Богиня Д.П., Близняк В.В., Васильченко В.С., Грішнова О.А., Діденко О.М., Куликов Т.Г., Федоренко В.Г.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є аналіз літературних джерел щодо визначеності поняття зайнятості та статистичної інформації щодо форм зайнятості населення попиту та пропозиції на робочу силу регіону в сучасних умовах розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з груп чинників, що впливають

на соціально-економічний розвиток регіону, є соціально-демографічні чинники формування та використання людського капіталу, до яких належать: чисельність економічно активного населення і його розподіл за галузями та секторами економіки, чисельність зайнятого та безробітного населення і його регіональний розподіл, тривалість трудоактивного періоду життя тощо.

Природно-історичний розвиток території суттєво відбивається на організації ринку праці, зумовлюючи розміщення та спеціалізацію виробництва, міжгалузеву координацію, розвиток соціальної інфраструктури розселення та відтворення трудових ресурсів. У зв'язку із цим формується регіональний ринок праці [1, с. 36].

Серед науковців не має єдиної точки зору щодо змісту та характеристики зайнятості населення. У Законі України «Про зайнятість населення» дається сучасне трактування поняття зайнятості. Зокрема, «зайнятість – це діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих і суспільних потреб, що не суперечить законодавству та приносить їм заробіток – трудовий дохід у грошовій або іншій формі» [2].

Представниками політекономічної школи сформульоване таке бачення категорії «зайнятість»: це участь людини у громадському виробництві, безпосереднє з'єднання трудових ресурсів із засобами виробництва, організація речового й особистого чинників виробництва в єдині продуктивні сили суспільства. З'єднуючись із засобами виробництва, люди неминуче вступають між собою у відносини. Із цього приводу К. Маркс писав: «Вони не можуть робити, не з'єднуючись відомим чином для спільної діяльності і для взаємного обміну своєю діяльністю. Щоб робити, люди вступають у певні зв'язки і стосунки, і тільки у рамках цих громадських зв'язків і стосунків існує їх відношення до природи, має місце виробництво» [3, с. 324].

Завіновська Г.Т. зазначає, що зайнятість населення – найбільш узагальнена характеристика економіки. Вона відбиває досягнутий рівень економічного розвитку, внесок живої праці в досягнення виробництва. Зайнятість об'єднує виробництво і споживання, а її структура визначає характер їхніх взаємозв'язків. Соціальна сутність зайнятості відображає потребу людини в самовираженні, а також у задоволенні матеріальних і духовних потреб через дохід, який особа отримує за свою працю [4, с. 13].

Буланов В. та Волгін М. звертають увагу на те, що зайнятість як економічна категорія – це сукупність відносин щодо участі населення у трудовій діяльності, що виражає ступінь його включення у працю, ступінь задоволення суспільних потреб, в оплачуваних робочих місцях та отриманні прибутку [5].

Зайнятість розглядається не тільки як господарська діяльність, але й як сукупність соціально-економічних відносин, можливість продуктивно працювати. Забезпечення зайнятості – основна з'єднувальна ланка між досягненням економічного зростання та творенням можливостей для розвитку людини. У даному разі зайнятість розуміють як спосіб отримання засобів існування, а не лише як оплачувану роботу. У країнах, що розвиваються, чимало людей працює у власних господарствах або вдається до інших видів самостійної праці, часто в неформальному секторі. З погляду створення можливостей для економічного розвитку зайнятість важлива як трудова діяльність у широкому сенсі слова [6, с. 200].

Зайнятість населення реалізується через конкретні форми включення працівника в економічну систему. Найпоширенішими серед них є: наймана праця за трудовою угодою в державному секторі, на об'єктах колективної або приватної власності без розпорядження її індивідуальною частиною; особиста праця на об'єктах, де робітник має свою частку акцій, пайовий внесок, тобто є співвласником; особиста праця власника засобів виробництва, коли він є і власником, і працівником; робота на орендованих засобах виробництва; робота в спільному підприємстві; надомна праця; громадська робота тощо [7, с. 26].

Ми поділяємо точку зору Грішнєвої О.А., яка у праці «Людський розвиток» розглядає зайнятість через призму соціально-економічних відносин:

– трудова діяльність людини дає їй змогу самостійно забезпечити необхідні для гідного існування доходи, які можуть бути спрямовані на індивідуальний людський розвиток, на інвестиції в освіту, зміцнення здоров'я, на підвищення якості життя;

– трудова і в цілому економічна діяльність дає кожному змогу реалізувати накопичений людський капітал та створює стимули для одержання освіти;

– ринок праці, що нормально й ефективно функціонує, надаючи більшості працездатних роботу та дохід, дає змогу державі, чий бюджетні можливості завжди обмежені, зосе-

редитися на підтримці та захисті окремих соціально вразливих і непрацевдатних категорій громадян, і отже, забезпечити більшу рівність можливостей для всіх громадян;

– високий рівень зайнятості в умовах ефективного виробництва забезпечує не лише стабільність індивідуальних доходів, а й зростання податкових надходжень до державного бюджету та сукупних доходів суспільства, створюючи можливості для виробництва більшої кількості суспільних благ;

– трудова діяльність багато в чому визначає процеси соціалізації особистості, формує ціннісні установки й орієнтації, перешкоджає формуванню та поширенню криміногенної поведінки;

– високий рівень економічної активності в працевдатному віці призводить до того, що виробниче середовище стає навколишнім середовищем багатьох людей протягом тривалого часу, тому умови праці в найширшому розумінні визначають якість трудового життя і, відповідно, умови та стандарти життя людей [8].

Оскільки основною з форм реалізації людського капіталу є його зайнятість, то показником, який характеризує особливості розвитку людського капіталу регіону з кількісного боку, є чисельність економічно активного населення. З даних, які представлено в табл. 1, ми можемо простежити динаміку зайнятості населення Хмельниччини.

Із таблиці видно, що протягом досліджуваного періоду чисельність економічно активного населення зменшилася на 76,8 тис. осіб.

Унаслідок цього регіон щороку втрачає потенційні можливості соціально-економічного розвитку, оскільки зменшення економічно активного населення відбувається не лише за рахунок природного скорочення, але значною мірою через міграційні процеси населення, яке володіє найбільш якісними характеристиками людського капіталу і покидає регіон у пошуках кращого життя. При цьому чисельність зайнятого економічно активного населення працевдатного віку зменшилася на 71,4 тис. осіб за скорочення більше як наполовину зайнятого населення старшого працевдатного віку. Дані свідчать про деяке погіршення демографічної структури носіїв людського капіталу регіону.

На жаль, зниження чисельності зайнятого населення працевдатного віку відбулося через загострення економічної ситуації в країні. За важких умов існування багато молоді не в змозі отримати вищу освіту і змушене йти працювати.

Одним із важливих показників, що характеризує рівень використання людського капіталу, є чисельність зареєстрованих безробітних та рівень зареєстрованого безробіття.

Основними проблемами виникнення безробіття є:

– проблема молодіжного безробіття, адже молодь без досвіду роботи зазнає найбільших труднощів у пошуку роботи, особливо офіційного працевлаштування;

– структурні зрушення (міжгалузеві, внутрішньогалузеві, регіональні) в економіці, що виражаються в упровадженні нових техноло-

Таблиця 1

Показники зайнятості населення Хмельницької області, тис. осіб

Рік	Економічно активне населення тис. осіб у віці 15-70 років	У працевдатному віці	Зайняте населення у віці 15-70 років	У працевдатному віці	Безробітне населення (за методикою МОН) у віці 15-70 років	У працевдатному віці
2000	652,7	617,3	562,9	528,4	89,8	88,9
2005	641,9	571,5	586,0	515,6	55,9	55,9
2006	640,2	573,3	589,1	515,4	55,2	55,2
2007	641,1	573,3	589,1	521,3	52,0	52,0
2008	646,0	578,3	594,4	526,7	51,6	51,6
2009	640,1	576,0	579,0	514,9	61,1	61,1
2010	635,5	571,5	580,6	516,6	54,9	54,9
2011	627,6	566,5	572,2	511,1	55,4	55,4
2012	625,0	569,1	571,3	515,4	53,7	53,7
2013	623,6	574,2	573,7	524,3	49,9	49,9
2014	575,9	545,9	521,9	491,9	54,0	54,0

Джерело: складено на основі [5, с. 244]

гій, згортанні виробництва в традиційних галузях, закритті технічно відсталих підприємств;

- проблеми безробіття серед людей старшого віку;
- відповідне скорочення сукупного попиту на робочу силу;
- політика уряду в галузі оплати праці;
- скорочується купівельна спроможність населення;
- бюджет утрачає платників податків;
- сезони зміни на рівні виробництва в окремих галузях;
- зміні в демографічній структурі населення;
- рух робочої сили (професійний, соціальний, регіональний) [9, с. 3].

Із даних табл. 1 можемо побачити, що протягом 2000–2015 рр. спостерігається зменшення рівня безробіття на 13,1 тис. осіб, це пов'язано насамперед із загостренням економічної кризи, яка зумовлює негативні тенденції у використанні трудового потенціалу регіону. Отже, високі показники безробіття демонструють наявність деструктивних і руйнівних процесів, що можуть призвести до втрати трудового потенціалу регіону.

Чималий вплив на економічний розвиток будь-якого регіону справляє наявність вільних робочих місць та попит на робочу силу. Серед вітчизняних науковців ми зустрічаємо таке визначення попиту на робочу силу: це платоспроможна потреба роботодавців щодо трудових послуг працівниками певних професій та кваліфікації, яка визначається кількістю та якістю наявних робочих місць або тих, що потребують заповнення. Попит на робочу силу залежить від сукупного попиту в економіці, рівня технічної оснащеності виробництва. Витрати на оплату праці найманих працівників відіграють більш важливу роль, ніж витрати на придбання засобів виробництва [10, с. 333].

Останнім часом у регіоні відбувається зменшення кількості громадян, не зайнятих трудовою діяльністю. Це пов'язано передусім із загостренням економічної кризи. Багато людей погоджується на роботу не за спеціальністю задля отримання хоч якогось доходу. Велика кількість населення області продовжує шукати більш високооплачувану роботу за кордоном, що також не сприяє поліпшенню ситуації. Ще одним негативним явищем, яке

Таблиця 2

Динаміка попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці в Хмельницькій області

	Безробітне населення працездатного віку, зареєстроване в Державній службі зайнятості			Кількість незайнятих громадян, які скористалися послугами Державної служби зайнятості, у цілому за рік			
	У середньому, тис. осіб	% до		Всього, тис. осіб	З них працевлаштовано		Перебували на обліку, на кінець року, тис. осіб
		економічно активного населення працездатного віку	населення працездатного віку		тис. осіб	%	
2000	28,1	4,6	3,6	67,0	20,3	30,3	29,5
2001	28,4	4,6	3,6	73,8	24,4	33,1	28,5
2002	26,5	4,4	3,4	75,7	26,3	34,8	26,8
2003	27,2	4,6	3,4	80,2	28,4	35,4	28,1
2004	29,2	5,1	3,7	90,6	33,1	36,5	32,5
2005	28,2	4,9	3,6	94,3	36,2	38,3	30,2
2006	26,7	4,7	3,4	93,3	37,5	40,2	30,4
2007	25,0	4,4	3,2	83,6	38,3	45,8	24,1
2008	21,9	3,8	2,8	90,3	38,5	42,6	35,0
2009	25,0	4,3	3,2	83,0	32,5	39,2	20,2
2010	16,6	2,9	2,1	71,1	33,2	46,6	21,6
2011	16,8	3,0	2,2	70,2	33,9	48,4	17,3
2012	15,8	2,8	2,0	65,5	31,8	48,5	17,3
2013	16,0	2,8	2,1	53,1	19,8	37,3	17,3
2014	16,1	2,9	2,1	50,2	16,7	33,3	18,0
2015	15,0	2,8	1,9	47,4	15,1	31,8	16,9

Джерело: складено на основі [11, с. 246]

існує на ринку праці регіону, є тіньова економіка та неофіційне працевлаштування. Велика кількість населення зайнята не офіційно і водночас продовжує перебувати на обліку в Державній службі зайнятості.

Дані табл. 2 дають не вичерпну статистичну інформацію, оскільки є велика кількість громадян, які не зверталися до Державної служби зайнятості та не перебувають на обліку. У зв'язку з розвитком тіньової економіки на території області велика кількість економічно активного населення працездатного віку працюють нелегально або зайняті не повний робочий день та посезонно.

Існує також бюрократична проблема: населення, яке працює посезонно, не завжди звертається до Державної служби зайнятості, щоб стати на облік, через велику кількість документів, які необхідно подати. Зустрічаються й такі випадки, коли населення не звертається до центрів зайнятості, оскільки в них немає довіри до ефективності їх роботи.

Досить часто служби зайнятості не в змозі запропонувати достойну роботу, особливо коли це стосується висококваліфікованого персоналу, який володіє високим рівнем розвитку якісних характеристик людського капіталу. Все вищесказане підтверджується тим, що з кожним роком кількість працевлаштованих, які

перебували на обліку, зменшується з 20,3 тис. осіб у 2000 р. до 15,1 тис. осіб у 2015 р.

Досить часто роботодавці ставлять завищені вимоги до претендентів на вакантні посади. Однак якість людського капіталу, що існує на ринку, досить часто не відповідає сучасним вимогам роботодавців ані з професійно-освітньої, ані з трудової, ані з дисциплінарної підготовки.

Провівши порівняння показників попиту і пропозиції робочої сили, ми можемо побачити значний розрив між цими показниками. За такої кон'юнктури ринку парці спостерігається збільшення навантаження на вільне робоче місце з 26 осіб у 2000 р. до 44-х у 2015 р. За досліджуваний період відбулося зростання майже в два рази. Така ситуація не сприяє працевлаштуванню населення, особливо дискомфорт відчувають молоді люди, які отримали відповідну освіту. Ситуація, що склалася, є наслідком невдалої політики щодо формування та функціонування ринку праці, це призвело до таких негативних наслідків, як втрата робочих місць, низькі вимоги щодо якості робочої сили, диспропорція регіонального ринку праці.

Висновки з цього дослідження. Як бачимо, за останні роки в Хмельницькій області процеси у сфері зайнятості людського

Таблиця 3

Динаміка потреби в робочій силі на ринку праці в Хмельницькій області

Рік	Потреба в робочій силі, на кінець року, тис. осіб	Навантаження незайнятого населення на одне вільне робоче місце, вакантну посаду, на кінець року, осіб	Середній розмір допомоги по безробіттю, в грудні		
			гривень	%	
				до мінімальної заробітної плати	до попереднього року
2000	1,2	26	59,08	50,1	124,6
2001	1,6	18	77,99	66,1	132,0
2002	1,8	15	89,05	54,0	114,2
2003	2,6	11	101,83	49,7	114,5
2004	3,9	8	131,13	55,3	128,8
2005	3,5	9	168,32	50,7	128,4
2006	2,1	15	204,43	51,1	121,5
2007	1,1	23	279,15	60,7	136,6
2008	0,7	48	515,31	85,2	184,6
2009	0,3	61	576,73	77,5	111,9
2010	0,4	53	725,01	78,6	125,7
2011	0,3	51	850,31	84,7	117,3
2012	0,2	93	931,67	82,2	109,6
2013	0,2	76	1032,9	84,8	110,9
2014	0,2	75	1158,9	95,1	112,2
2015	0,4	44	1400,4	101,6	120,8

Джерело: складено на основі [11, с. 247]

капіталу характеризуються змінами структури зайнятих, структури потреб у робочій силі, що суперечить процесу формування людського капіталу регіону. Для покращення ситуації, що склалася, необхідна боротьба з безробіттям та підтримка підприємств, які створюють нові робочі місця, шляхом зменшення податкового навантаження на підприємця, оскільки з підняттям мінімальної заробітної плати підпри-

ємці змушені або звільняти працівників, або переводити на не повний робочий день.

На державному рівні слід ужити заходів для підвищення самозайнятості населення, особливо в сільській місцевості. Регіон має чималий потенціал для розвитку зеленого туризму, що дасть можливість залучити додаткових працівників та знизити рівень безробіття та соціальної напруги в регіоні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування / І.Л. Петрова, В.В. Близнюк, Г.Т. Куликов [та ін.]; за ред. І.Л. Петрової; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 368 с.
2. Закон України «Про зайнятість громадян» від 01.03.1991 № 803-XII // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 14.
3. Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс; 2-е изд. – М.: Государственное изд-во политической литературы, 1962. – Т. 25. – Ч. 1. – 509 с.
4. Завіновська Г.Т. Економіка праці: [навч. посіб.] / Г.Т. Завіновська. – К.: КНЕУ, 2003. – 300 с.
5. Рынок труда: [учебник] / Под ред. проф. В.С. Буланова и проф. Н.А. Волгина. – М., 2003.
6. Васильченко В.С. Державне регулювання зайнятості: [навч. посіб.] / В.С. Васильченко. – К.: КНЕУ, 2005. – 252 с.
7. Богиня Д.П. Основи економіки праці: [навч. посіб.] / Д.П. Богиня; 3-є вид. – К.: Знання-Прес, 2002. – С. 270.
8. Грішнова О.А. Людський розвиток: [навч. посіб.] / О.А. Грішнова. – К.: КНЕУ, 2006. – 308 с.
9. Пазюк О. Проблеми безробіття в Україні / О. Пазюк, О. Пономарьова // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 2. – С. 3–10.
10. Політична економія: [підручник] / За наук. ред. доктора економ. наук проф. В.Г. Федоренка. – К.: Алерта, 2008. – 487 с.
11. Статистичний щорічник Хмельницької області за 2014 рік. – Хмельницький, 2015. – 404 с.